

RÁNKI GYÖRGY

Az 1939-es budapesti választások

Bár már sok kísérlet történt a magyar nyilaskeresztes mozgalom társadalmi összetételéről szerzett ismereteink gyarapítására és új források felkutatására (a gyakran használt 1940-es taglistán kívül), lényeges új dokumentum, mely ismereteinket bővítené, vagy megalapozottabbá tenné, mindezekig nem került elő. Ha közvetlen forrás nem is kínálkozott, úgy tűnik, bizonyos közvetett anyagok alkalmat nyújthatnak arra, hogy a nyilasmozgalom társadalmi bázisáról mondottakat újból kritikai vizsgálat tárgyává tegyük, és a korábbi álláspontot megerősítsük, vagy esetleg finomítsuk.¹

Ilyen közvetett útnak kínálkozott a Budapest Fővárosi Levéltárban felfedezett figyelemreméltó forrás csoport.² A forrás csoport mindenekelőtt az 1939-es választások számszerű eredményét tartalmazza nemcsak a három fő városrészben (Buda, Észak-Pest és Dél-Pest), ahogy eddig ezt közzétették, hanem valamennyi kis szavazóközvetben, melyeknek száma elérte a 320-at. A körzetek választási eredményét tartalmazó jegyzékek egyfelől felsorolják valamennyi, a körzetben leszavazott választó nevét, majd — mivel titkos szavazás volt — összegzik az egyes pártokra leadott szavazatok számát.

Egyidejűleg ugyanebben a forrás csoportban fellelhető volt a második világháború alatt összeállított választási névjegyzék, mely a szavazók neve mellett születési évüket, születési helyüket és foglalkozásukat is tartalmazza.

(Igaz, hogy ezek a listák az 1943-as választások céljaira készültek, de az 1939-ben leadott szavazatok és a listán szereplő választók száma között sohasem volt 10%-nál nagyobb eltérés, így az elkerülhetetlen statisztikai hibákkal együtt érvényesnek foghatjuk fel a listát 1939-re is.)

Mindez lehetővé tette számunkra, hogy összehasonlítsuk a választók társadalmi (foglalkozási) struktúráját és korcsoportjait a választási eredményekkel és következtetéseket vonjunk le belőle, különböző pártok, mindenekelőtt a nyilaskeresztes pártra leadott szavazatok feltételezhető társadalmi bázisára.

Egy ilyen teljességre törekvő vizsgálatot ma már aligha lehet elképzelni komputer alkalmazása nélkül, hiszen a névjegyzékek több mint 300,000 nevet tartalmaznak. Tekintettel arra, hogy komputer és pénz a kutatásra nem volt biztosítható, és az sem látszott világosan, vajon egyáltalán megéri-e a költségeket, így csak elavult, „kisipari” módszerekkel tudtunk közelíteni az anyaghoz, annak csupán egy részét dolgozva fel.

¹ Mai történeti irodalmunkban *Lackó Miklós*: Nyilasok, nemzeti szocialisták című könyvében (Bp. 1966, 154—183) elemzi az 1939. évi választásokat.

² A forrás csoportra Zinner Tibor levéltáros hívta fel a figyelmemet, amiért ezúton is köszönetet mondok.

Először is megpróbáltuk Budapest 14. társadalmi összetétel szempontjából igen különböző kerületében megállapítani valamennyi, nagyjából 700-tól 1000 szavazóig terjedő körzet eredményét és tisztázni, hány és mely választókerzetekben ért el a kormánypárt többséget, hány és mely kerzetekben kaptak viszont a nyilasok és a baloldali ellenzéki pártok többséget.

Következő lépésként minden kerületben egy jellegzetes helyi körzetet³

³ A 14 kiválasztott körzet a következő volt:

IV. 1405. a. Budapest Főváros Törvényhatósági Bizottsága Központi Választmányának iratai — 1943 —

I. választókerület
IV. 1405. a 30. 15/b. körzet*

- XI. Budafoki út 41/b.—43.
Kende u. 4.—16.
Kruspér u. 2.—10., 3.—5/7.
Lágymányosi út 14/b.—20.

IV. 1405. a. 32. 25/a. körzet

- XII. Ada utca 5.—
Ágancs u. 4.
Alkony u. 6/8.—26.
Ágnes u. 22.—42., 23.—29.
Árnyas u. 6.—40., 9.—
Bartha u. 1.—7., 2.—10.
Bazin u. 2/c.—22., 3.—13.
br. Eötvös u. 2.—54., 13/15—59.
IV. Béla kir. u. 5—61., 6—44/a.
Budakeszi út 30.—48.
Bükkös út 6/8.—
Cédrus út 3.—5.
Cinege út 5.
Csermely u. 4/6.—14., 7.—19.
Csiga út 1.
Csillagvölgyi út 2.—10., 5.
Csillebérc dűlő 9075/1—2.
Dániel út 38/42.—52.
Denevér út 18.—76.
Diana út 1.—35., 2.—24.
Diósárok 2.—42., 47.—73.
Farkasrét dűlő 8693 hrsz. — 8883. hrsz.
XII. Farkasvölgyi u. 12.—14.
Felhő u. 1/b.—11., 4.—6.
Fodor utca 9.—21/b., 20.—26.
Galgóczy u. 60.
Gálszécs u. 15.—23.
Gyöngyvirág u. 6.—20., 7.—19.
Hajnalka u. 20.—8689/13. hrsz.
Hangya u. 10.
Hegyhát u. 9.—33., 26.
Hieronymi köz 3.—5., 6.—10.
Hollós u. 2.—6.
Hóvirág u. 2.—8816 hrsz.
Hunyad lejtő 3.—35., 36.—42.

* Körzet = szavazókör

Hunyad orom 10805.—10814/1. hrsz.
Irhás árok 7/9.—9022 hrsz.
Istenhegyi dűlő 9095/14—9924/5. hrsz.
Istenhegyi út 41.—83., 46/b.—86.

IV. 1405. a. 32. 26/a. körzet

- XII. Béla kir. u. 25.—39.
Bognár u. 2.—6., 3.—5.
XI. Budakeszi u. 4.—1694/8 hrsz., 21/a.—45.
XII. Budenz u. 6.—32.
Cinege u. 4.—10.
Csipke u. 4.—8., 9.—13.
Dániel u. 2.—28., 5/b.—d.
Diósárok 7.—41.
Fészek u. 1/a.—7., 4.—6.
Galgóczy u. 6.—40/a.
Galgóczy u. 9.—61.
György A. u. 3/a.—27., 14—34.
Hidegkúti u. 2/a—34/b.
Hieronymi u. 1.—

IV. 1405. a. 33. 44/b. körzet

- II. Lövéház u. 28.—34.
Marcibányi tér 1.—3.
Nyúl u. 3.—17., 4.—24.
Ólászfasor 1.—21.
Retek u. 1.—35.
Trombitás u. 3.

IV. 1405. a. 36. 58. körzet

- III. Folyamőr utca 9.—73., 72.—92.
Fő tér 1.—3., 2.—
Hajógyársziget, Bæromfitelep
Katonai gyakorlóter
Bérgazdaság
Margit sz. kert
Szörnyei f. kertészet
4—52., 15—85.
Laktanya u. 1.—35., 2.—38.
Majláth u. 55.—61.
Matróz u. 5.—13., 8.—12.
Meggyfa u. 6.—, 9.—
Miklós tér 2., 5.
Óbudai rkp. 29.—37.

választottunk ki, zömmel olyanokat, ahol a nyilaskeresztesek győztek, néhány olyat is, ahol viszont a kormánypárt vagy a liberálisok kaptak többséget. Az eredményeket aztán próbáltuk összehasonlítani a körzetnek a névjegyzékeiben szereplő foglalkozás alapján megállapított sajátos társadalmi szerkezetével.

A kutatás során sok nehézséggel talákoztunk. Először is: vajon jól választottuk-e ki a szavazóközöket vagy sem. Másodszor: le lehet-e vonni tanul-

Raktár u. 1.
Sorompó u. 1.—3.
Szentendrei u. 2.—80., 5.—83.
Szentlélek tér 4.—12., 5.—13.

II. választókerület

IV. 1405. a. 37. 82/b. körzet

V. Pozsonyi út 3.—7., 4.—
Rudolf trn. tér 4/a.—6., 5.
Szt. István krt. 2.—16.
Tátra u. 3.—5/d., 4.—8.
Vígsház u. 3.—5.

IV. 1405. a. 39. 110. körzet

VI. Bajnok u. 21.—31., 22.—32.
Podmaniczky u. 61.—67.
Szinycy M. P. u. 22/24.—34.
Szív u. 61.—69.
Szondy u. 44/a.—50.

IV. 1405. a. 41. 124/a. körzet

XIII. Béke u. 11.—57.
Fáy köz 4.—27090/4., 5.—9.
Fáy utca 62.—90., 67.—89.
Forgách köz 28.—26360/6, 26360/11
Forgách u. 56.—82/b., 57.—83/b
Frangepán u. 58/b.—82., 63.—91.
Jász utca 46/a.—76., 63.—75.

IV. 1405. a. 42. 139. körzet

VII. Dob utca 60.—, 61.—63.
Erzsébet krt. 30.—58.
Kürt u. 4.—8.
Nagyatádi Szabó u. 21.—43.
Wesselényi u. 46.—

III. választókerület

IV. 1405. a. 45. 69/a. körzet

IV. Apponyi tér 4., 5.
Bécsi utca 1.—5., 2.—4.
Deák tér 3.
Deák utca 15.—21.

Eskü utca 6.—
Fehérhajó utca 2.—14., 3.—5.
Ferenciek tere 9.
Harisbazar 1.—5., 2.—6.
Kígyó utca 2.—6.
Kossuth u. 2.—
Kristóf tér. 2.—8., 3.—7.
Párisi utca 1.—7., 2.—4.
Petőfi utca 2.—4., 3.—

IV. 1405. a. 46. 174/a. körzet

XIV. Balázs u. 15.—55., 28.—48.
Czobor u. 1.—113., 40/a.—124.
Erzsébet kné útja 43/c.—125b.
Fűrés utca 86.—96., 93.—111.
Gervay utca 4.—124., 91/b.—121.
Gyarmat utca 64.—120.
Ilosvay tér 2/a.—18.
Ilosvay utca 4.—38., 27.—33/b.

IV. 1405. a. 48. 193. körzet

VIII. Erdélyi utca 4.—8.
Homok utca 3.—9.
Kisfuvaros u. 3.—9/c., 4.—10.
Mátyás tér 16.—18., 17.—
Nagyfuvaros u. 2/b.—26.
Népszínház utca 33.—47.

IV. 1405. a. 51. 226/b. körzet

IX. Szvetenay utca 12.—20., 13.—15.
Thaly utca 4.—50., 9.—19.
Tűzoltó utca 33—33/c.
Viola utca 1.—37/c.

IV. 1405. a. 53. 249/b. körzet

X. Maláta utca 14.—24., 29.—31.
Márga utca 8161. hrsz.—
Noszlópy u. 47.—83.
Nyitra utca 3.—17/b.
Óhegy dűlő 42054/20. hrsz. — 42101/7.
hrs.
Óhegy utca 2.—42094/1. hrsz.
Sibrik M. u. 30.—92.
Sörgyár utca 17.—41245/hrs., 42—58.
Szlávy utca 56/a.—42054/1. hrsz., 57.—
41235. hrsz.
Tarló utca 10.—42090/4. hrsz.
Szár az utca 42084/hrs.

ságokat mintegy 10,000 név vizsgálatából a 300,000 helyett. Harmadszor: a társadalmi összetétel vizsgálatát korlátok közé szorították a megadott adatok bizonytalansága, pontatlansága. Gyakran nehéz volt társadalmi osztályok vagy rétegek szerint csoportosítani a foglalkozásokat, és így eredményeink nem tekinthetők pontosnak.

Kilenc csoportba próbáltuk osztani a választókat:⁴

1. Az uralkodó osztályok. Ide soroltuk a vállalkozókat, igazgatókat, földbirtokosokat, katonatiszteket és néhányat a kereskedők közül. (A kereskedők többségét az ún. középosztályhoz tartozónak tekintettük.)
2. Az ún. középosztály négy csoportra oszlott:
 - a) kistulajdonosok, boltosok, kézművesek, kispolgárok;
 - b) az államapparátus és a városi közigazgatás alkalmazottai, a közalkalmazottak;
 - c) magánhivatalnokok, alkalmazottak;
 - d) értelmiségiek, szabadfoglalkozásúak.

Mi igazolja a felosztás helyességét? Nem hiszem, hogy támadható lenne a kistulajdonosok külön csoportba sorolása, annak ellenére, hogy ez belülről rétegzett és foglalkozásbelileg megosztott. Ilyen szempontból ez a csoport is heterogén, melyben a gazdag belvárosi kereskedők és szegény külvárosi iparosok egyaránt megtalálhatók. Ez a csoport azonban nemcsak a jövedelem szerint volt megosztott. A választás során, mely már a faji megkülönböztető törvények (ún. zsidótörvények) után mind a kormánypárt, mind a nyilasok erős antiszemita propagandája mellett zajlott le, kétségtelen szerepet játszott a vallás is.

A magyar történeti hagyományoknak megfelelően külön kellett hogy kezeljük a magán- és közalkalmazottakat. A közalkalmazottak soraiban figyelmen kívül hagytuk, vajon írnok vagy miniszteri titkár, alacsony vagy magasabb rangú köztisztviselő, rendőr vagy az ezredesi rangon túl nem jutó tiszt volt az illető szavazó.

Míg az állami alkalmazotti szektorban a dzsenti dominált, az 1919-es ellenforradalom után a zsidókat csak igen korlátozott számban engedték a közalkalmazottak soraiba, a hivatalnokok és üzleti tisztviselők iránti igényt a századforduló óta erősen a zsidó középosztály elégítette ki. A két háború közötti korszakban ugyan arányuk hanyatlott az ezen a téren gyorsan növekvő létszámhoz képest, de még a második világháború előtt is 40—50% között volt a gazdasági életben, iparban, kereskedelemben és hiteléletben dolgozó zsidó vallásúak száma.

Végül a szabadfoglalkozásúak közötti nagy eltérésekről sem szabadna elvileg megfeledkezni, hogy csak olyan végre utaljunk, mint a gazdag nagypolgári belvárosi ügyvéd és a szegény külvárosi tanító.

3. Továbbmenve szükségesnek láttuk a városi proletariátust is három különböző alcsoportba osztani.

Az elsőbe az ipari munkásságot soroltuk, figyelmen kívül hagyva, hogy kisipari vagy gyári munkásokról van-e szó és hogy szakképzettek-e vagy szakképzetlenek, mivel foglalkozási megjelölések ennek pontosítását (ebben a formában) nem tették lehetővé.

⁴ A korabeli magyar társadalmi struktúrára vonatkozóan *Berend T. Iván—Ránki György: A magyar társadalom. Új írás, 1973. Andorka Rudolf: A társadalmi mobilitás.*

A második alcsoportba kerültek azok, akik a kereskedelemben és közlekedésben dolgoztak. (Az utóbbiak — főleg az állami szektor — képezték a budapesti nyilaskeresztes mozgalom egyik melegágyát.)⁵

A harmadik alcsoportba soroltuk a városi proletariátus egy sajátos, de számban igen jelentős rétegét, mint a házmesterek, hivatali küldöncök, háziéseledek (szolgálólányok). Ezek mint ismeretes főleg a városban munkát kereső falusiak közül kerültek ki.⁶ Nézetünk szerint ez a réteg inkább a kispolgárság alsóbb kategóriájához vagy lumpen proletariátushoz, semmint ténylegesen a munkásosztályhoz tartozik.

4. Végül számban a legnagyobb csoportot a családtagok, a háziasszonyok alkották. (Nem próbáltuk felosztani ezt a csoportot, bár sok esetben adott volt a férj foglalkozása és így következtethettünk volna, hogy melyik társadalmi osztályhoz tartozik a feleség.)

A 14 szavazóközletben, ahol megpróbáltuk a pártok szavazatainak megoszlását összevetni a szavazók társadalmi összetételével, négy különböző csoportot állíthatunk fel a nyilaskeresztes párt által elért eredmények alapján:

A nyilaskeresztes párt szavazóinak száma:

15 ⁰ / ₀ alatt:	3	közletben
15—25 ⁰ / ₀ között:	3	”
25—35 ⁰ / ₀ között:	5	”
35 ⁰ / ₀ fölött:	3	”

Milyen jellegzetes vonásai vannak annak a három körletnek (melyek közül kettő Pesten, egy Budán volt), hol a nyilas szavazatok nem érték el a szavazatok 15⁰/₀-át? Ezek vagy középosztály, vagy kispolgári jellegű körletek voltak, Pesten viszonylag erős zsidó lakossággal, Budán pedig magasrangú köztisztviselőkkel. Valamennyi körletben alacsony az ipari munkásság aránya: az egyik körletben 3⁰/₀ alatt volt, a másik kettőben 10—15⁰/₀ között mozgott. Még ha a kereskedelmi és közlekedési munkásokat ide is számítjuk, a munkások aránya akkor sem emelkedik a 20⁰/₀ fölé.

Ugyanczeek a következtetések érvényesek arra a három körletre is, hol a nyilaskeresztes szavazatok 15—25⁰/₀ között mozogtak. Itt két körletben az ipari munkások kb. a lakosság 5⁰/₀-át tették ki, a többi munkás még kevesebbet, és csak egy körletben lakott mintegy 20⁰/₀ ipari munkás.

Az öt körlet közül, ahol a nyilasok a szavazatok 25—35⁰/₀-át kapták, egy túlnyomóan munkás-lakta körlet volt (51⁰/₀ ipari és 5⁰/₀ más munkás). Két másik körletben a munkásság viszonylag jelentős (20—25⁰/₀ ipari, 10⁰/₀ kereskedelmi, közlekedési dolgozó), ahol a nyilaskeresztes szavazatok száma csak a kategória alsó határán volt, a munkásság viszonylag kevésbé volt képviselve: 6,6⁰/₀ ipari + 2,3⁰/₀ egyéb munkás és 6,9⁰/₀ ipari 2,6⁰/₀ egyéb munkás.

Végül, abban a három körletben, hol a nyilas szavazatok száma túlhaladta a 35⁰/₀-ot, az ipari munkásság létszáma a lakosság 28 és 35⁰/₀-a között mozgott, a nem ipari munkásokkal együtt a munkásosztály a lakosság 1/3 részét vagy közel felét tette ki.

Első hallásra arra következtethetünk tehát, hogy legtöbb esetben egyenes arány van a munkások aránya és a nyilaskeresztes szavazatok nagysága között.

⁵ Lásd: *Lackó Miklós*: Ipari munkásságunk összetétele, Bp., 1961.

⁶ Vidéken a mezőgazdasági munkások közötti befolyásokról szól: *Földmunkás és szegény-paraszt mozgalmak Magyarországon*. Szerk.: *Pölöskei Ferenc* és *Szakács Kálmán* II. köt. 932—933.

Azonban ez a következtetés távolról sem ragadná meg a valóság teljes bonyolultságát. Hogy teljes és valós képet nyerjünk a nyilaskeresztes befolyást illetően, látnunk kell azt is, hogy a nyilas szavazók és a lakosság milyen más rétegei között fedezhető még fel ez az egyenes arányú pozitív korreláció.

Kiindulva az eddigiekből, vizsgáljuk meg azt a négy körzetet, ahol a nyilas szavazatok aránya magasabb mint a körzet lakosságában a munkásság részese-dése. Ez esetben a következő eredményekre jutunk: a háztartásbeli nőket (25—35%) figyelmen kívül hagyva három körzetben dominálnak a közalkalmazottak (15, 18, 21%), egy körzetben pedig a kispolgárság (kézművesek), 17%. Következtethetünk-e vajon ebből arra, hogy ezek alkotják azt a másik réteget, ahol a nyilas mozgalom társadalmi bázisát megtalálhatjuk?

Próbáljuk ezt az összefüggést kutatni a feldolgozott 14 körzetben:

Nyilas szavazók száma	Közalkalmazottak a körzet lakosságában	Kis üzlet-emberek a körzet lakosságában
15% alatt	4—16%	3—16%
15—25% között	7—15%	4—17%
25—35% között	2—21%	6—13%
35% fölött	6—8%	6—11%

Ezek a számok csak azt bizonyítják, hogy nem volt egyértelmű összefüggés a két társadalmi réteg részese-dése és a nyilas szavazatok nagysága között. Néhány körzetben viszonylag nagy arányban szavaztak az állami alkalmazottak és a kispolgárság a nyilasokra, de sok körzetben ezek a rétegek más pártokat támogattak. Az adatok megoszlanak.

Visszont fordított korreláció található a nyilas szavazók és a magánalkalmazottak, értelmiségiek, valamint uralkodó osztálybeliek (vállalkozók, iparosok) között.

	Uralkodó osztályok	Magánalkalmazottak	Értelmiség
A legmagasabb nyilas szavazatú körzetek (35%)	0,5—2%	8—10	2—6
Nagy, (25—35%) nyilas szavazatú körzetek	1—7%	3—12	1—15
Mérsékelt nyilas szavazatú körzetek (15—25%)	2—10%	10	5—13
15%-nál kevesebb nyilas szavazatú körzetek	5—15%	6—13	5—22

Nézzük meg a választások egy másik aspektusát is. Milyen összefüggés található a nyilas szavazatok nagysága és más fontosabb pártokra adott szavazatok között:

Nyilaskeresztes	Szociál - demokrata	Liberális	Kormánypárt
s z á z a l é k			
35% fölött	10—20	3—7	20—30
25—35%	3—30	5—20	16—50
15—25%	4—22	20—40	20—38
15% alatt	6—15	10—62	19—48

Az összefüggés nem egészen világos. Arra lehet azonban következtetni, hogy a nyilas szempontból legerősebb körzetek a liberálisok szempontjából a leggyengébbek voltak, és ahol a liberálisok erősek voltak, ott viszonylag kevés szavazatot kaptak a nyilasok. Változatosabb a kormánypárt és a nyilasok befolyásának összefüggése. Általánosságban elmondhatjuk, hogy ahol a nyilas befolyás a legerősebb volt, ott nem mindig talált a kormánypárt erős támogatásra. Fordított arányosságról azonban nem beszélhetünk. Más szóval, ugyanabban a körzetben a nyilasok mellett viszonylag nagy támogatást kaphatott a kormánypárt is. A kormánypártnak lehetett volna többsége, vagy jelentéktelen vagy meglehetősen nagy nyilas szavazatszám mellett is. (Ha volt is valami fordított arányosság, az inkább szintén az erős liberális, illetve kormánypárti körzetek között volt.)

A szociáldemokrata szavazatok relatív aránya részben hasonló a nyilas szavazatókéhoz: számos körzetben, ahol a nyilasok gyengék, ott a munkáspárt is az. Ott pedig, ahol a nyilasok győztek, a munkáspárt is lehetett erősebb mint a többi körzetben.

Két körzetben, ahol 25—35% között volt a nyilas szavazat, ott 17—30% között mozgott a szociáldemokrata pártra adott szavazatok száma, és ezen körzetek társadalmi összetételében nagyon fontos volt a munkásság. Volt azonban két másik körzet, ahol a 25 és 35% fasiszta szavazattal szemben csak 3% szociáldemokrata szavazatot számoltak össze.

Ebben a két (budai) körzetben a munkások aránya jelentéktelen volt a lakosságon belül. A körzet lakói között elsősorban a közalkalmazottak, magánalkalmazottak és a kis üzletemberek domináltak.

Az ipari munkások aránya a körzetben	Nyilas	Szociáldemokrata	Liberális
	szavazatok százalékban		
10%-nál kevesebb	25,5	3,1	8,6
	6,5	11,0	62,0
	16,8	8,5	40,3
	19,8	4,1	21,5
	26,6	3,9	10,3
10% fölött	11,2	5,9	10,4
	13,4	15,8	45,8
	29,4	22,2	19,6
	32,2	17,6	7,7
25% fölött	35,0	17,4	7,0
	33,4	30,3	5,0
	36,1	19,2	2,6
	46,2	10,5	7,0
	28,6	21,4	21,4

Ez a táblázat azt bizonyítja, hogy míg azokban a körzetekben, ahol a munkások a lakosság viszonylag kis részét adták, a szociáldemokrata pártra leadott szavazatok száma is jelentéktelen volt, viszont ugyancsak a körzetekben a fasiszta pártot a lakosság meglehetősen nagy része támogatta. Egészében véve azt mondhatjuk, hogy a munkások szavazatai (majdnem egyforma

arányban) a szociáldemokrata párt és a nyilas párt között oszlottak meg. De míg a szociáldemokraták nem tudtak nagyobb támogatást szerezni más társadalmi rétegekben, a nyilasok sikerrel fordultak a különböző társadalmi, más osztály, főleg a közalkalmazottak, alsó középosztály, kézművesek és a lumpen elemek (szolgálók) felé.

Az irodalomban sokan képviselik azt a nézetet, hogy a fasiszta mozgalmak alapvetően a középosztály mozgalmai, legalábbis ami a mozgalom társadalmi bázisát illeti. A nyilaskeresztes párt nemzeti jelszavakat és tradicionális értékeket hirdető ideológiája valójában nagyon vonzó volt az alsó középosztály szemében, mely sokat szenvedett jövedelme bizonytalansága, a válság után különösen élesen jelentkező gazdasági nehézségek miatt. Így a nyilasok erős szociális demagógiája, s a szociális kérdéseknek az antiszemitizmussal való összekapcsolása is fogékony talajra találhatott köreikben. Nem kétséges, hogy a nyilaspárt vezető rétegét közép és alsó középrétegbeli elemek alkották, de éppen azért, mert a nyilasok minden eddigit felülmúló radikális szociális demagógiával léptek fel, a párt támogatásában a munkásosztály öntudatlan, zömmel frissen vidékről felkerülő, az állandó létbizonytalanság miatt nem egyszer lumpenproletariátusba süllyedő vagy ahhoz közelálló kategóriáinak a középosztállyal majdnem azonos szerepe lehetett.

Valószínűleg a munkásosztály rétegződésének részletesebb vizsgálata jobban megvilágíthatná szavazataiknak a nyilasok és a szociáldemokraták közti megoszlását. Pillanatnyilag azonban nem állapíthatunk meg mást, mint azt, hogy a hagyományosan munkáslakta területeken a két párt közti arány a munkáspártnak jobban kedvezett, mint az új ipari körzetekben.

A vizsgált 14 körzetben összehasonlítottuk a nyilas és kormánypárt együttes szavazatát (jobboldal) — hiszen a választási kampány során gyakorlatilag nem volt különbség a nyilas jelöltek és a kormánypártiak között a liberalizmus és a szociáldemokrácia elítélésében,⁷ — a baloldali (szociáldemokrata-liberális) szavazatokkal.

	Baloldal	Jobboldal
	szavazat százalék	
Nagy baloldali többségű körzetek	73,0	20,5
	61,6	27,5
	41,8	48,5
Majdnem azonos megoszlású körzetek	48,8	39,4
	35,4	49,8
	42,8	49,2
Jobboldali többségű körzetek	28,5	62,1
	17,2	69,8
	25,8	58,5
	16,9	59,6
	17,5	73,9
	29,9	54,1
	11,7	75,3
	21,8	61,4

⁷ A nyilaskeresztes pártok és a kormánypárt választási agitációjának egybecsengésére lásd *Kis Aladár*: Magyarország külpolitikája a második világháború előestéjén. Bp. 1963. 170.. *Tilkovszky Lóránt*: Teleki Pál. Legenda és valóság. Bp. 1969. 113. *Sipos Péter*: Imrédy Béla és a Magyar Megújulás pártja. Bp. 1976. 115.

A két baloldali többségű körzetben a munkások aránya viszonylag csekély volt (20 és 12⁰/₀ ipar, kereskedelem, közlekedési munkások együtt), de mindkét helyen a liberálisok győztek (62 és 46⁰/₀) részben burzsoá, részben ún. középosztálybeli támogatással). A helyzet ugyanez a harmadik (erősen zsidó lakosságú) körzetben is, ahol a baloldali pártok viszonylagos többséget kaptak (alig 10⁰/₀ munkás, ugyanakkor 8⁰/₀ jómódú üzletember, 17⁰/₀ kisüzletember, 13⁰/₀ szabadfoglalkozású, 10⁰/₀ üzleti alkalmazott). Más fontos tényezőket figyelmen kívül hagyva, a baloldal súlyos veszteségei azzal magyarázhatók, hogy a liberálisok teljesen sikertelenek maradtak a munkásság soraiban, a középosztálybeli és kispolgári területeken pedig a szociáldemokraták nem tudták felvenni a versenyt a kormánypárttal, illetve a nyilasokkal.

Valóban igaz, hogy a kormánypártot nem nagyon támogatták munkás elemek. Ezt akkor tudjuk bizonyítani, ha a vizsgált 14 körzetből kiemeljük azt az ötöt, ahol a kormánypárt győzött.

	Kormánypárti szavazatok
3 körzet 30—40 ⁰ / ₀ -os munkás lakossággal	20 ⁰ / ₀ (2) 27 ⁰ / ₀ (1)
40—50 ⁰ / ₀ -os munkáslakosság (1 körzet)	25 ⁰ / ₀
50 ⁰ / ₀ -nál magasabb munkáslakosság (1 körzet)	16 ⁰ / ₀
Másképpen megfogalmazva:	
Kormánypárti szavazatok	A munkások százaléka
1 körzet 30 ⁰ / ₀ -on felül	6
2 körzet 40 ⁰ / ₀ -on felül	9,17
1 körzet 50 ⁰ / ₀ -on felül	9

Ezek az adatok azt bizonyítják, hogy a jobboldali pártok két okból voltak képesek megnyerni Budapesten a választásokat:

1. azért, mert a nyilaskeresztes párt képes volt jelentős támogatást, ha nem is többséget szerezni a munkásosztályon belül:

2. és azért, mert a nyilas párt ezen túlmenően közel tudott férközni a lakosság majdnem minden rétegéhez. (Érthető okokból ez a zsidó vallású lakosságra nem vonatkozott.) Ezáltal a kormánypárt és kereszténypárt korábbi koalícióját felerősítette és a jobboldal befolyását új társadalmi rétegekre terjesztette ki.

Ha összehasonlítjuk az 1939. választásnak és az 1935-ösnek az eredményeit, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy a Nyilaskeresztes Párt részben valószínűleg a korábban nem szavazók közül nyerte híveit (1935-ben ugyanis 250,000, 1939-ben 360,000 szavazó volt elméletileg a szavazók száma.)

Ha csak a szavazatok abszolút számát nézzük, az ún. Keresztény Párt majdnem 50,000 szavazatot veszett (1935: 64,000, 25,8⁰/₀), 1939-ben 13,000-et kapott. A Keresztény Párt azonban a hagyományos jobboldalhoz tartozott,

melyet mindig komolyan támogattak a közalkalmazottak, iparosok és alsó középszintű elemek. Nagyon valószínű, hogy korábbi szavazói egy részét a kormánypárt nyerte el. Ennek netto nyeresége 31,000 új szavazó volt. Más részük (jóval inkább Pesten, mint Budán) a Nyilaskeresztes Pártot támogatta. Ez a párt, mely 1935-ben alig talált követőkre (a szavazatok 0,6%-át kapta), most 72,000 szavazatot nyert (25%).

De lehetett a nyilasok erősödésének másik forrása is: nevezetesen a szociáldemokrata párt korábbi szavazói. Ennek a pártnak nagyon súlyosak voltak a veszteségei, miután 1935-ben 55,000 szavazatot kapott, azaz az összes szavazatok 22,5%-át, 1939-ben pedig csupán 35,000-et, durván számolva 13%-ot. Nem világos, hogy ez szavazati jogtól való megfosztás eredménye volt-e. A liberálisok nagyjából megtartották táborukat: 47,000 szavazót. Ez azonban 19% volt 1935-ben, most viszont csak 17%.

Budapest politikai térképe az 1939-es választások eredménye alapján részben egybevág a kerületek társadalmi összetételével (ezekből 14 volt akkor), amelyekből csak néhánynak volt hagyományos politikai orientációja.

Jogosan merül fel a kérdés, hogy ezt a gyors változást csak az európai általános politikai atmoszféraváltozással kell-e magyaráznunk, mely Magyarországon különösen megmutatkozott. Talán nem csak a rétegződésnek tulajdonítható, hanem a szavazók korcsoportjai összetételében bekövetkezett változásnak is. Meglehetősen jólismert tény volt Magyarországon, hogy a fiatalabb generáció soraiban — akik az ellenforradalmi rendszerben nevelkedtek — nem könnyen terjedtek a baloldali eszmék.

A vizsgált 14 szavazókörzetben megpróbáltunk következtetéseket levonni a szavazatok és a szavazók életkori összetétele viszonyából. Ez a kísérlet azonban nem vezetett elég meggyőző eredményre ahhoz, hogy bármilyen hipotézis alátámasztására használhatnánk. A korabeli sajtóban és irodalomban közhely volt, hogy a fiatal szavazók zömmel előnyben részesítették a nyilaskeresztes pártot. Vizsgálatunk eredménye azonban nem elég szilárd akár alátámasztani, akár megcáfolni ezt a nézetet.

Hasonlítsunk össze példaként két körzetet. Az elsőben a nyilas párt a szavazatok 46%-át kapta, a másodikban pontosan csak 6,5%-át.

	I.	II.
	százalék	
50 éven felül szavazók	36,4	40,8
40—50 közötti szavazók	25,5	30,8
30—40 közötti szavazók	28,1	22,8
30 év alatti szavazók	10,0	5,6

Ellenvetésként elhangozhatna, hogy a második csoport átlagéletkora magasabb. De a különbség — 38% 40 év alatti az egyik esetben, és 28% a másikban — nem elég nagy ahhoz, hogy megmagyarázza a szavazatokban megmutatkozó különbséget (6 és 46%). De még ha figyelmen kívül is hagyjuk a szélső pólust és csak a mérsékelteltérő körzeteket vesszük figyelembe, eredményeink még vitathatóbbakká válnak. Nézzük a 3-as és 4-es körzet példáját, ahol a 4-esben 13%, a hármásban 36% a nyilas szavazók aránya.

	III.	IV.
50 év fölött	29,6	30,0
40 és 50 év között	26,8	26,8
30—40 év között	32,5	31,7
30 év alatt	11,1	11,5

A két korcsoport megoszlás majdnem egyforma és ugyanazt a benyomást kelti a korábbi körzetek vizsgálata is. Bár a rég hipotézis — hogy a fiatalabbak inkább szavaztak a fasiszta pártra, mint az öregek — még mindig érvényes lehet, kutatásunk nem hozott új érveket és adatokat ennek alátámasztására.

Vizsgálataink lehetővé tették számunkra, hogy következtetéseket vonjunk le a társadalmi összetétel és a választási eredmények között, de még ezek a következtetések sem voltak egybehangzóak, mivel sok más tényező is befolyásolta a szavazókat, melyeket figyelmen kívül hagytunk. Közismert, hogy ugyanazok a társadalmi csoporton belül a családi és politikai hagyományok, az élet biztonsága, a vallás hatása fontos tényező a szavazók befolyásolásában. A munkásosztályon belül a magasabban képzett munkások, akik nagyobb megelégedést és alkotótevékenységre lehetőséget találtak munkájukban és nagyobb volt az osztályöntudatuk, a munkáspártra szavaztak, a szakképzetlen munkások elégedetlenségüket viszont a nyilasokra való szavazással fejezték ki, akik igen éles antiszemita és zsidó tőkés elleni jelszavakat hangoztattak. A vallás és hagyományos politikai kötődés bizonyára befolyásolta a választási eredményeket.

A pozicionális hierarchiát vallási és etnikai tényezők is alakították, főleg Magyarországon, ahol az antiszemitizmus 1919 óta hivatalos kormánypolitika része volt. Ennek ellenhatása különösen érezhető volt Budapesten, ahol a lakosság 20%-a zsidó vallású volt. Nyilván a magyar belpolitikai viszonyok is hozzájárultak, hogy köztük még a tőkés, az uralkodó osztályokba tartozók egy része sem annyira a konzervatív jobboldali pártokat támogatták, hanem inkább a liberálisokat. Ugyanez a politikai eltolódás mutatkozott az alsóbb társadalmi osztályok viszonylatában is.

A politikai diszkrimináció nyilván hozzájárult, hogy a középosztály különböző rétegeiben elhelyezkedők zömmel a liberálisokat támogatták, az alsó kispolgárság viszont már esetleg a szociáldemokratákat. Majdnem biztos, hogy egyáltalán nem támogatták viszont a radikálisan antiszemita nyilas pártot, és kevéssé — talán a felső rétegeik kivételével — a kormánypártot.

A Budapest Főváros Levéltárában nemrég megtalált anyagon dolgozva nem tudtuk Budapest 14 kerületének társadalmi összetételét összevetni a választási eredményekkel. Módszerünk sem volt erre alkalmas, mert 300,000 nevet feldolgozni a foglalkozásokkal együtt és csoportosítani, mint jeleztük komputert tett volna szükségessé. Ahhoz azonban, hogy valami általános képet kapjunk a 14 nagy kerület szavazóinak viselkedéséről a 320 körzetben, felhasználtunk egy általános statisztikai felmérést, mely minden kerületből a lakások főbérloínek foglalkozását adja meg 1940-ben. Nem ismerjük azokat a kritériumokat, melyek alapján a Fővárosi Statisztikai Hivatal a csoportosítást végezte, bizonyosnak vehető, hogy van eltérés az ő és a mi csoportosításunk között. További nehézségeket támaszt, hogy egyik helyen a főbérloíket, tehát számszerűen kisebb, társadalmilag valamivel feljebb helyezkedő kategóriákat vettek figyelembe, mi pedig a szavazókat. De mindezen nehézségek ellenére adhatunk egy durva összehasonlítást a főváros 14 kerülete lakosságának összetételéről és a szavazók megoszlásáról.

Budapest 14 kerülete önálló lakással bírók⁸ társadalmi összetétele

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.
Uralkodó osztályok	5,0	4,2	2,2	3,4	3,5	6,8	4,2
Kispolgárság (iparosok, boltosok)	8,7	9,1	7,5	7,7	7,6	24,7	17,9
Szabadfoglalkozásúak	3,8	4,6	1,2	2,6	3,1	7,8	8,3
Magánalkalmazottak	14,2	15,1	7,6	13,9	12,9	12,3	21,0
Közalkalmazottak	33,0	30,6	12,6	31,6	36,5	19,5	14,7
Ipari munkások	12,8	15,2	45,3	20,6	16,6	10,9	12,2
Kereskedelmi munkások	1,6	1,6	2,2	2,1	1,4	3,2	5,1
Más munkások (szolgálók)	8,9	7,8	12,4	11,9	11,4	3,6	4,6
	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.	XIV.
Uralkodó osztályok	3,2	1,8	1,7	1,2	1,0	0,7	2,4
Kispolgárság (iparosok, boltosok)	15,9	19,7	17,0	11,7	5,6	7,4	9,3
Szabadfoglalkozásúak	4,3	2,3	2,2	1,2	0,6	0,4	1,2
Magánalkalmazottak	13,2	9,1	8,5	8,8	5,9	5,1	8,9
Közalkalmazottak	12,5	9,7	16,8	15,7	12,3	4,6	16,3
Ipari munkások	23,7	29,4	39,6	33,4	50,4	58,4	36,4
Kereskedelmi munkások	6,7	7,3	6,0	3,1	1,9	2,6	2,9
Más munkások (szolgálók)	6,3	6,6	7,3	9,5	14,0	12,2	16,2

Az 1939-es választások a szavazatmegoszlás százalékában Budapest 14 kerületében

Kerület	Kormánypárt	Szoc.dem.	Liberálisok	Nemzeti-szocialista
I.	42,6	3,3	12,1	23,5
II.	39,6	5,0	16,8	24,1
III.	31,2	13,1	0,9	33,2
XI.	44,6	5,1	9,0	27,5
XII.	43,7	4,1	10,6	26,7
IV.	37,0	5,4	24,8	19,9
V.	24,5	7,4	42,2	15,6
VI.	21,7	13,8	33,0	19,8
VII.	23,4	18,1	26,6	21,3
VIII.	31,9	14,3	14,8	25,7
IX.	32,5	11,2	8,09	28,3
X.	37,4	14,2	3,5	29,4
XIII.	26,8	20,8	20,2	21,8
XIV.	35,2	13,6	8,2	29,6

Kíséreljük meg végül felvázolni, hogy az egyes kerületekben milyen pártok kaptak legtöbb szavazatot és utalni rá, hogy az eredmény milyen összefüggésben lehet a lakosság társadalmi összetétele néhány legfontosabbnak tartott jellemvonásával.

I. kerület (Buda, 8 szavazókörzet)

A társadalmi összetétel jellemzői: a felső középosztály, arisztokrácia, közalkalmazottak, viszonylag nagyarányú szolgáló réteg, zsidó népesség 6,4%.

⁸ Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyve közzétett adatai alapján számítva.

Választási eredmények 1939-ben

	Kormánypárt	Nyilas Párt	Liberálisok
Győztes	8	—	—
Második	—	7	1
Harmadik	—	1	7

II. kerület (Buda, 21 szavazókörizet)

A társadalmi összetétel jellemzői: nagyon gazdag kerület, uralkodó és felső középosztály, burzsoázia, közalkalmazottak. 10,5⁰/₀ zsidó népesség.

Választási eredmények:

	Kormány- párt	Nyilas párt	Liberális párt	Szociál- demokrata párt	Nemzeti Front (Fasiszta párt)
Győztes	20	1	—	—	—
Második	1	15	4	1	—
Harmadik	—	4	12	3	2

III. kerület (Buda, 11 szavazókörizet)

A társadalmi összetétel jellemzői: szegény kerület, munkásosztály (50⁰/₀), alacsony keresetű értelmiség, alacsony keresetű közalkalmazottak, nagyarányú német elem (sváb), alacsony keresetű iparosok; a zsidó lakosság 9,2⁰/₀.

Választási eredmények:

	Kormánypárt	Nyilas párt	Szociáldemo- krata párt	Liberális párt
Győztes	5	6	—	—
Második	6	5	—	—
Harmadik	—	—	8	3

XI. kerület (Buda, 24 szavazó körzet)

Jellemzők: erősen középosztály jellegű, a közalkalmazottak magas aránya; magánalkalmazottak, néhány új munkáslakta terület; a zsidó lakosság 7,2⁰/₀.

Választási eredmények:

	Kormány- párt	Nyilas párt	Liberális párt	Szoc. dem. párt	Keresztény ellenzék
Győztes	23	1	—	—	—
Második	1	23	—	—	—
Harmadik	—	—	19	4	1

XII. kerület (Buda, 19 körzet)

Jellemzői: nagyon gazdag kerület, felsőbb osztályok (gyárosok, vállalkozók, magasrangú köztisztviselők), nagyszámban szolgálok (kertész); zsidó lakosság 7,6⁰/₀.

Választási eredmények:

	Kormány- párt	Nyilas párt	Keresztény ellenzék	Liberális párt	Nemzeti Front
Győztes	17	2	—	—	—
Második	2	16	1	—	—
Harmadik	—	1	—	17	1

V. kerület (Pest, 27 körzet)

Jellemzői: felső középosztály, jómódú üzletemberek, értelmiség (jogászok), jobbmódú magánalkalmazottak); zsidó lakosság 37⁰/₀.

Választási eredmények:

	Liberális párt	Kormány párt	Nyilas párt	Szoc.dem. párt
Győztes	24	3	—	—
Második	—	23	3	1
Harmadik	2	—	16	9

XIII. kerület (Pest, 20 körzet)

Hagyományosan munkáskerület, szakképzett munkások, iparosok, rosszul fizetett magántisztviselők, nyomortanyák, zsidó lakosság 8⁰/₀.

Választási eredmények:

	Kormánypárt	Nyilas párt	Szociáldemo- krata párt
Győztes	12	5	3
Második	5	10	5
Harmadik	3	5	12

VI. kerület (Pest, 31 körzet)

Jellemzői: kispolgári körzet, zsidó kis üzletemberek (kereskedők, iparosok), nagyszámú kereskedelmi dolgozó és kézműipar; zsidó lakosság 39,3⁰/₀.

Választási eredmények:

	Liberálisok	Kormánypárt	Nyilas párt	Szoc.dem. párt
Győztes	20	13	5	1
Második	3	10	16	10
Harmadik	9	7	11	12

IV. kerület (Pest, 10 körzet)

A Belváros. Kereskedők, magasjövedelmű iparosok, arisztokrácia, gyárosok, jómódú értelmiség és magántisztviselők. Zsidó népesség: 18,30%.

Választási eredmények:

	Kormánypárt	Liberálisok	Nyilasok
Győztes	6	4	—
Második	4	2	4
Harmadik	—	4	6

XIV. kerület (Pest, 23 körzet)

Új lakónegyed. Iparosok, munkások, közalkalmazottak, kis üzletemberek, Zsidó népesség: 12,30%.

Választási eredmények:

	Kor- mány- párt	Nyilas párt	Liberá- lis	Szoc.- dem. párt	Nemzeti front	Keresz- tény Nemzeti Függ. párt
Győztes	17	6	—	—	—	—
Második	6	14	3	—	—	—
Harmadik	—	3	8	10	1	1

VIII. kerület (Pest, 42 körzet)

Különleges keveréke a munkás és kispolgári lakónegyednek. A belső részeken közalkalmazottak, a külső részeken kis üzletemberek, alkalmazottak és munkások, iparosok. Zsidó lakosság: 21,50%.

Választási eredmények:

	Nyilas párt	Kormánypárt	Liberális párt	Szoc. dem. párt •
Győztes	9	28	4	1
Második	26	10	4	2
Harmadik	7	1	18	16

IX. kerület (Pest, 29 körzet)

A munkásság nagy része újonnan jött, nincsenek munkásmozgalmi hagyományai, kistulajdonosok, kisjövedelmű iparosok, politikailag jobboldali beállítottsággal. Zsidó népesség: 120%.

Választási eredmények:

	Kormány- párt	Nyilas párt	Szoc.dem. párt	Liberális párt	Keresztény Független- ségi párt
Győztes	17	11	1	—	—
Második	10	16	—	1	2
Harmadik	1	1	13	10	4

X. kerület (Pest, 24 körzet)

Munkáskerület, élelmiszer- és textilipar, iparosok, közalkalmazottak.
Zsidó népesség: 5,50/0.

Választási eredmények:

	Kormánypárt	Nyilas párt	Nemzeti Front	Szoc.dem. párt
Győztes	16	8	—	—
Második	7	14	2	1
Harmadik	1	2	3	18

Egészében véve a kormánypárt 190 körzetben győzött. Ebből 74 volt Budán, 116 Pesten. A Nyilaskeresztes Párt 59; 10 budai és 49 pesti körzetben nyert. A Liberális Párt 76 körzetben volt sikeres, mely mind Pesten volt található.

A szociáldemokraták 6 körzetben kaptak relatív többséget, kizárólag Pesten.

Győztes a szavazókerületek aránya alapján százalékban

	Buda	Pest	Összesen
Kormánypárt	88 ⁰ / ₀	47 ⁰ / ₀	57 ⁰ / ₀
Nyilas Párt	12 ⁰ / ₀	20 ⁰ / ₀	18 ⁰ / ₀
Liberális Párt	—	31 ⁰ / ₀	23 ⁰ / ₀
Szoc.dem.Párt	—	2 ⁰ / ₀	2 ⁰ / ₀
	100 ⁰ / ₀	100 ⁰ / ₀	100 ⁰ / ₀

Figyelembe véve, hogy a Nyilas Párt 50⁰/₀-kal több szavazatot kapott mint a liberálisok, meglepőnek tűnhet, hogy a liberálisok több körzetben nyertek többséget. Ez azonban ugyanaz a jelenség, mint amire már utaltunk, azaz hogy a liberálisok néhány területen erős támogatással rendelkeztek és ugyanakkor teljesen sikertelenek voltak másutt, míg a nyilasok minden kerületből és társadalmi rétegből nagy számban tudtak szavazatokat nyerni. Ez a fontos különbség tisztán látható, ha figyelembe vesszük a második helyek megoszlását is.

A második hely a körzetek szerint százalékban:

	Buda	Pest	Összesen
Kormánypárt	12,1 ⁰ / ₀	38,2 ⁰ / ₀	32,2 ⁰ / ₀
Nyilas Párt	79,5 ⁰ / ₀	45,4 ⁰ / ₀	52,8 ⁰ / ₀
Liberális Párt	6,0 ⁰ / ₀	6,0 ⁰ / ₀	6,5 ⁰ / ₀
Szoc. dem. Párt	1,2 ⁰ / ₀	8,8 ⁰ / ₀	6,8 ⁰ / ₀
Más	1,2 ⁰ / ₀	1,6 ⁰ / ₀	1,7 ⁰ / ₀
	100 ⁰ / ₀	100 ⁰ / ₀	100 ⁰ / ₀

Kik szavaztak tehát a nyilasokra Budapesten 1939-ben? Ha a körzetek szerint keressük a választ, az alábbi következtetésekre jutunk. Általánosságban azt mondhatjuk, hogy a Nyilaskeresztes Párt sikerebb volt a szegényebb körzetekben. Budán, a felső és felső-középosztály lakóhelyén, a III. kerületben (Óbudán), egy ipari körzet hozott sikert a nyilasoknak. Pesten kis befolyást értek el a két gazdag kerületben (IV, V.). A munkáskerületekben sikerebbek voltak (XIII, X.), de míg a munkásmozgalom jólismert bázisán, a XIII. kerületben bizonyára megosztották a szavazatokat a munkáspárttal, a X. kerületben befolyásuk döntő volt a szociáldemokratákéval szemben. A kisjövedelmű kispolgári kerületekben részben a második helyre kerültek a Kormánypárt után (ld. a XIV, IX. ker.). Ezek a kerületek a korábbi választásokkor a Keresztény Pártot támogatták. Más kerületekben, ahol a zsidó lakosság jelentősége volt és ahol a liberálisok mindig mélyebb gyökerekkel rendelkeztek, még mindig nem tudták a nyilasok felvenni velük a versenyt.

Vonjuk le a következtetéseket. Az 1939-es választások mélyebb vizsgálata megerősíteni, meggyőzőbben alátámasztani látszik néhány korábbi hipotézist a nyilaskeresztes mozgalom társadalmi gyökereit és támogatóit illetően. Egyértelműen cáfolni látszik viszont két szélsőséges véleményt; azaz azt, hogy a nyilasok tipikusan a középosztály mozgalma, vagy hogy kimondottan munkásjellegű.⁹ A választási eredmények és a társadalmi összetétel összevetése (amennyire az adatok ezt lehetővé tették) bizonyítani látszik a magyar Nyilaskeresztes Párt jellegzetes keverék voltát.

Azzal, hogy átvett néhány népszerű jelszót a hagyományos ellenforradalmi jobboldaltól — szélsőséges nacionalizmus, antiszemitizmus, városellenesség, antikapitalizmus — meg tudta nyerni az elégedetlen középosztálybeli elemeket (dzsentri, katonatisztek, bürokrácia az egyik oldalon, iparosok, kis üzletemberek bizonytalan gazdasági alappal a másikon). Ha azonban csak ezen rétegek igényeinek megfelelően hirdette volna a párt eszméit és alakította volna tevékenységét, aligha lett volna sikerebb, mint a korábbi keresztényszocialista vagy

⁹ A kérdéssel kapcsolatos nemzetközi irodalomból különösen *Seymour Martin Lipset* amerikai szociológus álláspontjára hivatkozunk: *Political Man. The Social Bases of Politics*. New York 1963, különösen *Fascism Left Right, Center és Social Bases of Fascism and Middle Class* hangsúlyozzák a középosztály szerepét, továbbá *A. Schweitzer: Die Nazifizierung des Mittelstandes*. Stuttgart 1970, továbbá *Heinrich August Winkler: Mittelstand, Demokratie und Nationalsozialismus*. Köln 1972. A munkásosztály körében nyert befolyásról igen sok mű szólt Magyarország vonatkozásában, sokszor emelik ki egyoldalúan ezt a faktort, többek között egy rövid Horthy-életrajzában *Peter Gosztony: Miklós von Horthy. Göttingen. 1972. 81.*

katolikus pártok. Sikere abban rejlett, hogy a jobboldal jelszavait aktív, nagyon agresszív antikapitalista propagandával egészítette ki, mellyel magához vonzotta a munkásosztály egy kevésbé öntudatos szakképzetlen, bizonytalan gazdasági és társadalmi egzisztenciájú részét. Kemény, radikális színezetű módszerei, új, nagyszámban alsó társadalmi osztályokból származó vezető rétege segítette abban, hogy az antikapitalizmus két — a munkásosztály szociális problémáinak is hangot adó (felülről az uralkodó osztályon belüli ellentétén alapuló és alulról jövő) — formáját összekovácsolja, és mindenfajta liberális vagy szocialista befolyás visszaszorítására alkalmazza.